

PETŐFI SÁNDOR ÖSSZES MŰVEI I—III

Akadémiai kiadó. Budapest 1951

Klasszikusaink kiadása híven tükrözi azt az ideológiai tanácstalanságot, amely a kiegyezés utáni évtizedek magyar szellemi és tudományos életének úgyszólván minden területét jellemezte, azt a polgári megalkuvást és óvatosságot, amely még az érvényben levő sajtótörvény biztosította lehetőségekkel sem mert élni. A nemzeti hagyományok sorsa az uralkodó osztályok hivatalos-félhivatalos kultúrszerveinek, intézményeinek, a hivatásos tankönyvírók és tanárok kezében volt. Így alakul ki az a klasszikus kánon, amelyben legnagyobb íróink, bázisuktól, haladó, aktív jellegüktől megfosztva, mint »tisztá irodalom« tengetik időtlen életüket s ezért nem is zavarhatják a nagybirtokkal szövetkező burzsoázia álszent, nacionalista kultúrpolitikáját.

Így lesz idővel Csokonából, Katonából, Kölcseyből, Vörösmartyból, s végül Petőfiből és Aranyból veszélytelen »iskolai olvasmány«, amely a király, az uralkodóosztályok, a fennálló társadalmi rend és erkölcs tiszteletére, nacionalizmusra, egy fiktív történeti mult tiszteletére tanít. — A kánon terjedelme aztán remekíró-sorozatáról remekíró-sorozatra egyre újabb nevekkel bővül. Az igazi Vörösmartyt, Aranyt, Csokonait, Katonát úgy kell időnként fölfedezni, rendszerint olyankor, amikor akad élő költő és író, aki egy-egy klasszikus össel akarja igazolni magatartását. Tudjuk, az igazi Kölcseynek, az igazi Petőfinek, Vörösmartynak csak a felszabadulás után jön meg az ideje.

A kiadók nem lettek volna kapitalista kiadók, ha a művelt nagyközönség szerény kultúrigényeinek és az iskola szükségleteinek kielégítését nem kötik össze saját profitéségük kielégítésével, mégpedig mindig a hazafias irodalom pártolás színe alatt. Ehhez járul még, hogy egy olyan időpontban, amikor pl. a német, az angol, francia klasszikusok kiadása eléri a filológiai exaktság és megbízhatóság legmagasabb fokát, nálunk még csak kezdőkorát éli a kritikai kiadás technikája, s klasszikus szövegeink gondozását jórészt lelkes, irodalomértő, de filológiailag többé-kevésbé iskolázatlan műkedvelők végzik.

Petőfi az egyetlen költő, akinek élő, aktív ereje sokkal nagyobb, semhogy sikerült volna bármilyen néven nevezendő sterilizáló eljárással elvont, időtlen, tehát veszélytelen klasszikus költőt, amolyan néma szobrot csinálni belőle. (Ezen a ponton hadd hivatkozzam Király Istvánnak: *Petőfi mint vízvázlat* c. tanulmányára. Irodalomtörténet 1949, 169.). Pedig ilyen kísérletekben éppen nem volt hiány. Minden hivatalos kultúrtényező összefogott, hogy kisajátítsa Petőfit, hogy a meg nem alkuvó, következetes forradalmár politikussal szembeállítsa a szerelmes, az idillikus, a »biedermeier« Petőfit, az öntudatlanul alkotó naív lángelmét, hogy történeti-politikai szerepét felelőtlen szerepjátszásnak minősítse. (A Nemzeti dal, az Egy gondolat bánt engemet az a végső határ, ameddig a hivatalosan engedélyezett márciusi ünnepélyek elmehettek.) Ezeket az ideológiai törekvéseket magáévá tette a hivatalos vagy hivatalosan sugalmazott irodalomtörténetírás is. A tilalomfát a politikai költővel szemben a leghatározottabban Gyulai Pál állítja fel első ízben, mégpedig ellentmondást nem tűrő dogmatikus formában: »Mellőzöm politikai és epikai költeményeit. Költészetének csak azon oldaláról akarok szólni, melyben főereje van s melynek hatása jelen lírai költészetünkre legnagyobb« (*Petőfi Sándor és lírai költészetünk*. Új Magyar Múzeum, 1854). Gyulai formuláját általánosítja és képszerűsíti a nemzeti-liberális Beöthy Zsolt középiskolai irodalomtörténeté-

nek első kiadásában : »... Hazafias versei, politikai ódái közül is a későbbiekben féktelen tüze, ereje, vadsága olykor sértő, kegyetlen durvaságba tör s nem képes költői tisztaságra emelkedni... Politikai tekintetben a legszélsőbb demokrácia, a legvéresebb forradalom híve volt. A nemzet multja iránt kevés az érzéke, s ha ennek alakjaival foglalkozik, azokat mind letörpíti a jelen kis emberei közé.« (*A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése*. Budapest, 1878, 79.)

Ezt az alapszöveget, amelyhez Beöthy élete végéig ragaszkodik, variálják tanítványai, a »magasabb irodalmi izlés« minden iskolája, köztük a Kisfaludy-Társaság. De hiábavaló minden veszélytelenítő kísérlet. A hivatalosan ápolts reakciós Petőfi-kultuszt ellensúlyozza a legfontosabb tényező, a nép, mindenekelőtt a parasztság, az agrár- és ipari proletariátus illegális Petőfi-kultusza, amely nem törődik rendőri tilalommal, cenzurával s amikor csak lehet, mindig szóhoz juttatja az üldözött Petőfit. A szocialisták márciusi ünnepélyeinek az Internacionále-mellett a forradalmár Petőfi az állandó műsorszáma. Nem véletlen, hogy 1910 táján, tehát a magyar munkásmozgalom radikalizálódásának, a politikai sztrájkok, a választójogért folyó küzdelmek éveiben indul meg a Petőfi szocializmusa körüli vita, amely hirtelen mozgásba hozza az egész irodalmi közvéleményt, állásfoglalásra készíti az Akadémiát, a Kisfaludy-Társaságot s végső fokón egyik forrása nemcsak Babits Mihály és Szász Zoltán hirhedt revíziós cikkeinek, hanem Ady perdöntő tanulmányának is, amely újra jogaiba iktatja a meg nem alkuvó Petőfit. A forradalmár Petőfi mellett vagy ellene állást foglalni ebben az időben politikai hitvallást jelent.

Mindezt el kellett mondanunk, hogy megértsük az egyre újra meg újra piacra kerülő Petőfi-kiadások nagy számát, amelyeknek jórésze, persze, a ponyva színvonalán mozog s amelyekben nagyobb része van a kiadók érdekeinek, mint az igazi Petőfi-kultusznak

A különböző forrásokból táplálkozó igények, azonkívül Petőfi egyre jobban terjedő világhíre végre napirendre tűzték Petőfi kritikai kiadásának kérdését. E feladat exakt megoldását késleltetik egyfelől a kézirati anyag rendezetlensége, a sajtótörvény, a kiadók önzése, a kiadással megbízott tudósok és írók ideológiai fenntartásai és opportunistamusa. Greguss Ágost például, aki az Athenaeum megbízásából sajtó alá rendezi Petőfi költeményeinek első kritikai kiadását, még azokkal a lehetőségekkel sem mer élni, amelyeket az érvényben levő sajtótörvény biztosít a számára, s kihagyja Petőfi valamennyi királyellenes, veszedelmesnek tetsző forradalmi versét, másokat viszont megcsonkítva, kihagyásokkal vesz fel a gyűjteményébe. A progresszív közvélemény felháborodása miatt e kiadás nem kerül forgalomba. Gyulai Pál, aki Greguss helyére lép, sem adja több jelét a polgári bátorságnak : Petőfi négy legveszedelmesebbnek tartott versén kívül mellőz négyet, három másikat pedig csak megcsonkítva mer közölni. (Pedig már egy bátrabb kortársa — Havas — megállapítja : »Petőfinek minden sorát, minden szavát ki lehet adni, anélkül, hogy törvénybe ütköző dolgot cselekednénk.«) — Ezért jelent döntő fordulatot a Petőfi-kiadások történetében Havas Adolf hatkötetes Petőfije (1892—1896), amely a kéziratok s a mértékadó kiadások alapján elsőízben teszi hozzáférhetővé az egész osztatlan, csontkítatlan Petőfi-szöveget : a fordításokat s egypár azóta előkerült darabot kivéve, a lírai és elbeszélő költeményeket, a prózát, drámát, hírlapi cikkeket, levelezést, (a függelékben Szendrey Júlia verseit és levelezését) —, elsőízben alkalmazva

nagyobb következetességgel a minden kritikai kiadásra nézve kötelező módszeres eljárás alapelveit.

Havas jelentőségét nem csökkenti, hogy ő sem szabadulhat ideológiai fenntartásaitól, hogy helyenként, főleg apparátusában állandóan megmutatkozik a filológiai exaktság hiánya. Mindenesetre az ő szövegén alapul minden későbbi Petőfi-kiadásunk.

Pontosan ötvenhét év telt el a Havas-féle kiadás megjelenése óta. A Petőfi-szöveg azóta minőségileg alig s mennyiségileg is csak kis mértékben változott. Viszont 1945 óta alaposan megváltozott viszonyunk Petőfihez, ideológiai és esztétikai készségünk az egész, csonkítatlan Petőfi-mű befogadására, főleg azóta, hogy Révai József tanulmányai teljesen tisztázták Petőfi osztatlan költészetének és benne politikai verseinek egykori történeti s mai aktív szerepét. Megváltoztak Petőfi kiadásának materiális feltételei, megváltoztak igényeink, amelyeket egy új Petőfi-kiadással szemben támasztunk.

Ezeknek az igényeknek kielégítését várjuk az Akadémia kritikai Petőfi-kiadásától, amelynek szerkesztője és gondozója Varjas Béla.

Minden tudományos igényű kiadás főfeladata abban áll, hogy betűhíven rögzítse vagy szövegromlás, szövegahamisítás, betoldások esetén újra helyreállítsa az egyetlen hiteles vagy hitelesnek minősíthető eredeti szöveget, úgy amint megfelel a szerző intenciójának. (E feladat módosul aszerint, hogy antik, középkori vagy modern szerzőről van szó.) Minden kiadás csak a megfelelő apparátussal válik teljessé, amely nem függeléke, hanem szerves része a kiadásnak.

Varjas már 1947-ben megbízást kapott az Orsz. Széchenyi Könyvtártól arra, hogy készítse el Petőfi műveinek kritikai kiadását. 1948-ban elkészült a kéziratok egy részének átvizsgálásával és a kritikai apparátust is összeállította: A tervezett kiadásnak azonban, ha jól tudom, mindössze egy kötete jelent meg. Az újjáalakult Magyar Tudományos Akadémia ugyancsak Varjast bízta meg Petőfi műveinek teljes kritikai kiadásával. Ez a kiadás magába foglalja Petőfi összes »föllelhető műveit«. Három kötete már megjelent: az I. az 1842—1845, a II. az 1846—47 között, a III. az 1848-tól Petőfi haláláig írt költeményeket tartalmazza, a jegyzetekben, függelékben közölt változatokkal, illetőleg töredékekkel s az ú. n. »zsengékekkel« együtt 855 darabot, azaz a Petőfi-verseknek eddig legteljesebb korpuszát.

A szövegközlés alapjául a költő életében megjelent verseknél a tőle átnézett utolsó kiadások szolgálnak. De Varjas már az első kötetnél kénytelen eltérni ettől az elvtől, mert az 1846 év végéig írt versek alapszövege nem az *Összes Költeményeknek* 1848-i második, illetőleg harmadik, hanem az 1847-ben megjelent első kiadása. Az 1848-tól Petőfi haláláig írt versek jórészt folyóiratokban, ujságokban, rölapokon jelentek meg. Alapszövegük Petőfi eredeti kézirati füzeteiben található. Ehhez járulnak egyes kisebb költemények, amelyeket csak más eredeti kéziratokból ismerünk, vagy amelyeket a költő soha ki nem adott, vagy amelyeknek eredeti kézírata nincsen s szövegük idegen kéz másolatában, egykorú időszaki és alkalmi kiadványokban maradt ránk.

Helyesen állapítja meg Varjas, hogy a szocializmus útján haladó népünk tervgazdálkodásának sikerei teremtettk meg — s tegyük hozzá, az ideológiai tényezőkkel együttműködve, — a lehetőségét annak, hogy haladó nagy magyar költőink és íróink életművét, így elsősorban a Petőfiét teljes, elvszerű kritikai kiadásokban tegye közzé az újjáalakult Magyar Tudományos Akadémia.

I

A szöveg

Ami a kiadás főfeladatát, a szöveg gondozását illeti, itt Varjas lényegében körültekintő gondos munkát végzett. Hogy a technikai részen kezdjem, a három kötetben mindössze 3 sajtóhibát találtam.¹

Természetesen nem térhetek ki a munka valamennyi részletére, de foglalkozni kívánok mindazzal, ami a kiadás szövegkritikai módszerében és szempontjaiban, az időrendet illető módosításaiban, az apparátusban problematikusnak tetszik.

Petőfi 1848-ban írt verseinek kéziratos füzetében néhányat törölt. Ferenczi Zoltán betűzte ki és tette közzé szövegüket. Az egyiknek címe Ferenczi szerint eredetileg »Az álom« volt, amelyet Petőfi állítólag »Álmodva«-ra javított ki. Varjas szerint, — aki különben egyetért Ferenczi megfejtésével — a helyes olvasat: »Félálomban«. Kézirat nélkül bajos eldönteni, melyik a hiteles szöveg, de annyit meg lehet állapítani, hogy a megfejtett szöveg maga helyenként összefüggéstelen, értelmetlen, hogy a szavak nem állnak benne össze sorokká, a sorok pedig versszakokká, mintha Petőfi valóban lázálmában írta volna, vagy pedig, amit valószínűbbnek tartok: Ferenczi rosszul fejtette meg. Csak azon csodálkozom, hogy eddig még senki sem ütközött meg rajta. A vers hangja, formája, szókincse a Petőfié, de mintha semmi sem volna a maga igazi helyén. Idézek belőle:

*Szép kedvesem
Lány keble, —
Szíved bűjút
Mind érzem.*

*Ezüst . . . arany . . .
Nem kell, nem kell,
Oly bús vagyok,
Vigyétek el . . .*

*Bus, pusztá lesz
Mindjárt az éj,
Hullatja le
Minden díszét.*

Csak az utolsó versszakban ismerünk rá Petőfire:

*Aludj, aludj
Szép kedvesem,
Oh szabadság
Oh szerelem*

Varjas megjegyzés nélkül hagyja a verset, amelynek keltezése 1848, január. Eszerint a *Minek nevezzelek* és a *Rab oroszán* között volna a helye. Egy másik, ugyancsak Ferenczitől megfejtett Petőfi-vers, a »*Golyók sivitanak, kardok csengenek*« (keltezése: 1848. szeptember). Varjas szövegjavításai megokoltak. Csak az utolsó versszakot nem érzem hitelesnek. — *A Nagyszombati*

¹ — 1. A *Visegrád táján* c. vers első versszakának harmadik sorában: szellem helyett szelleme. — 2. A *Bujdosó* első versszakának harmadik sorában: keblemnek pusztaság ítt helyett: keblemnek. — 3. A *Bucsu* (III., 250.) első versszakának második sorában: Pozsony! körödből ismét messze hit helyett: hí. —

csata töredék, — Vojnovich egy félbemaradt költemény hevenyészett fogalmazásának nevezi, — az 1848-ban írt versek kéziratos füzetének utolsó darabja. Petőfi ezt is törölte. Föltéve, hogy Ferenczi helyesen betűzte ki, van két versszaka, amely mintha egy olyan terminológia kezdetét jelentené, hogy ezt lehetetlen összeegyeztetni a vele egykorú versekével (*Fiam születésekor*, 1848, december; *Vesztett csaták, csúfos futások*, u. a.).

Petőfinek van egy csonkán fennmaradt töredéke 1846-ból. A címe *Hadd maradjak* (Varjas, III., 285—6). Ferenczi kiegészítette a csonka sorokat s a maga kissé száraz képzeletéből pótolta a hiányzó rímeket (közölve: *Petőfi költeményei*, Budapest, 1923, 600.). A töredék így hangzik:

*Hadd maradjak
Kebleden nem,*

*Távozám, hogy e
S tudósásomban
Ah de én távol
Még meghalni sem*

*Vissajöttem, itten
És ha nem szeretsz
Még kell halnom,
Közeledben . . . ez*

*Szomorú, rideg
Úgy bolyong söt
Mint amott e
Éj ködében a p*

Ferenczi kiegészítésében:

*Hadd maradjak (melletted, ha)
Kebleden nem, (közeled.en.)*

*Távozám, hogy e (pusztuljak)
S tudósásomban (akartam).
Ah de én távol (távolod)
Még meghalni sem (tudhattam).*

*Vissajöttem, itten (élek,)
És ha nem szeretsz (te engem,)
Még kell halnom, (de haljak meg)
Közeledben . . . ez (t esenjem.)*

*Szomorú, rideg (tus lelkem)
Úgy bolyong söt(ét ma.ánytan,)
Mind amott e (boly ó tűz az)
Éj ködében a p(usztában.)*

Kétségtelen, hogy helyenként Ferenczi, aki hosszú évtizedek alatt teljesen beleélte magát Petőfibe, valóban ráhibázhatott az eredetire. Csak-hogy az ilyen eljárás megengedhető, ha antik vagy középkori szerzőről van szó, de példátlan, ha modern író szövegével van dolgunk (ki vállalná pl. Goethe töredékeinek a kiegészítését?!). Ferenczi pontosan a fordítottját teszi annak a szellemes romantikus játéknak, amikor a megadott rímekhez kell megkeresni a megfelelő szöveget. Az eredmény a mi esetünkben egy felemás, suta vers, amelynek ebben a kiegészített formában nincs joga Petőfi nevét viselni. Az egyetlen Petőfihez méltó megoldás: a töredéket meghagyni töredéknek. Ezt kellett volna tennie Varjasnak is.

A *Mint fű* c. csonka töredéket (Varjas III., 285.) két másikkal együtt Masznyik Endre közölte az *Életképek* 1876, 7. számában. S vagy ő vagy a szerkesztő a Ferencziéhez hasonló módon egészítette ki a negyedik sor utolsó hiányzó szavait :

*Mint fű éles sarlónak alatta,
Hull csatázva ellen és ma yar
S hol zászló;át békesség mutatta
Eddij: ott most mindent (vér takar.)*

A kiegészítés helyességéhez itt is szó fér.

2

Időrendi problémák

A szöveg és szövegkritika mellett Varjas egyik főproblémája a versek szigorú időrendjének megállapítása. Mi is fontosnak tartjuk.

Tudjuk, Petőfi a világirodalom legtermékenyebb költői közé tartozik s emberi, ideológiai, művészi kibontakozása sokszor úgyszólván ellenőrizhetetlen gyorsasággal megy végbe. Vannak korszakai, amikor versei hasonló ellenőrizhetetlen gyorsasággal követik egymást. Ilyen körülmények között valóban izgalmas feladatnak ígérkeznek, napokra, hetekre vagy legalább hónapokra szólóan rögzíteni egy-egy Petőfi-vers keletkezésének időpontját. De vajjon lehetséges-e ez? Varjas azt hiszi, hogy igen. A következő föltevésből indul ki: Petőfi legtöbb verse alá oda írta keletkezésük helyét és évét. Adva van egy-egy vers keletkezésének helye és éve, ebben az esetben Varjas szerint elegendő, az életrajzi adatokból és más egykorú forrásokból megállapítani, hogy a megjelölt év melyik hónapjában, hetében vagy napján járt Petőfi a tőle megjelölt helyen, mikor történt a verset kiváltó esemény, találkozás, mikor jelent meg a szóbanforgó vers, s az eredmény exaktségához nem férhet kétség. Ha minden esetben elfogadnók Varjas időrendi megállapításait, ez azt jelentené, hogy Petőfi sok versét úgy rögtönözte, közvetlenül az őket kiváltó esemény vagy alkalom napján vagy a hozzá közel eső napon, aminek, ha más nem, már a versek művészi formája is ellentmond.

Az exaktság hiányát kell látni mindenekelőtt abban, hogy Varjas nem végez stíluskritikai vagy ideológiai környezettanulmányt, azaz nem vizsgálja meg esetről-esetre, vajjon az a vers, amelyet kiszakított régi, megszokott környezetéből, nem üt-e el formájával, tartalmával, szókinésével stb. azoktól a versektől, amelyek között új helyét kijelölte. Aztán: tudjuk, hogy a modern nemzeti irodalmak nagy költői architektónikus, művészi elvek, sokszor belső fejlődéstörténeti és ideológiai szempontok szerint építették fel versköteteteiket s nem megokolatlanul, önkényesen változtattak a szigorú időrenden. Minden kötetük maga is műalkotás, amelyen belül minden versnek megvan a helyi jelentősége az egész összefüggésében. A kritikai kiadások egy része helyreállítja a szigorú időrendet. Kérdés, vajjon a Petőfi esetében helyes-e, szükséges-e megbolygatni az eddigi rendet, amikor a legjobb esetben a versek helycseréjéről, sokszor kevésbé megokolt helycseréjéről van szó. Főleg, ha arra gondolunk, hogy maga Varjas tizenhárom esetben minősíti hozzávetőlegesnek¹ vagy más esetekben mi minősítjük legalább is problematikusnak Varjas keltetését."

¹ *Vizes bor, Virít a kikirics, Irtóztató csalódás, A helység kalapácsa, Odajárok homa, Elválás. Az őrigyhoz, Honvágy, Triolett, Vándordalok, Méz és csók. Tündés, Lehel.*

Petőfi a *Hazámban* c. költeményét állította első gyűjteményének az élére, mégpedig láthatóan nem annyira időrendi, mint inkább kompozicionális okokból. S tette ezt joggal. A *Hazámban* ugyan csak második nyomtatásban megjelent költeménye, de az első, amelyik már a Petőfi Sándor nevet viseli. Itt csírájában együtt van az egész későbbi Petőfi. Hogy Révai József szerencsés kifejezésével éljek: Petőfi most és itt néz körül elsőízben az országban, hogy birtokába vegye. Nem tudni, hogy Petőfi hol írta, csak keletkezésének évét jelölte meg. Havas 1841-i dunavecsei tartózkodásának idejére, Baróti 1842 augusztus végére és Dunavecseré teszi, Ferenczi Zoltán pedig Szabadszállás mellett dönt. Mindössze annyi bizonyos, hogy Petőfi Dunavecseről küldötte be az *Athenaeumnak*. Varjas is Dunavecseről, mégpedig október végéről keltezi, holott Petőfi ekkor már Pápán van. A kérdés nincs tisztázva. De kétségtelen, ha alkalmazkodunk a szigorú időrendhez, a költeményt nem illeti meg az első hely. Varjas ezt a helyet a *Borozó*-nak juttatja, nyilván azért, mert ez az első nyomtatásban (1842 május 22.) megjelent Petőfi-vers. Petőfi Pápán írta — (ez a maga keltezése) —. A vers május 5-én már készen volt, mert akkor küldte meg Bajzának. De nem tudni, miért keltezi Varjas pontosan áprilistról. — A *Borozó* mindenképpen ahhoz az archaikus vers-típushoz tartozik, amelynek egyik főképviselője Bajza. Petőfi történeti jelentősége nem abban áll, hogy e modort egy új Petőfi-modorral cseréli föl, hanem hogy kimeríti a lehetőségeit, hogy túl rajta s ezzel egyszersmindkorra megfosztja létjogosultságától. A *Borozó* ugyan nem az első, de mindenesetre az első legerélyesebb lépést jelenti ezen az úton. S éppen itt bosszúlja meg magát, hogy Varjas nem alkalmazza vagy csak elvétve, akkor is csak futólag alkalmazza azt az eljárást, amelyet stíluskritikai és ideológiai környezettanulmányának neveztem. Mert ha alkalmazná, akkor már ebben az esetben is kiderülne, hogy aligha lehet néhány Petőfi-zsengét, pl. a *Dalforrás*-t, a *Változó izlés*-t, amelyeket Petőfi igen érzékeny művészi tapintattal kihagyott gyűjteményes köteteiből, ugyanabból az évből, ugyanazokból a hónapokból származtatni, mint a *Borozó*-t. A *Két vándor* pl., amely Varjas időrendje szerint a *Borozó* után következik, archaikusabb s egészen közel áll még az 1841—42 körül írt *Vándordalok*-hoz, tehát nem a *Borozó*-t, hanem a *Két vándor*-t illetné meg az első hely. — De ez még nem minden. Petőfi a *Bujdosó*-t is kihagyta gyűjteményes kiadásaiból, noha ez is megjelent az *Athenaeumban* (1842 december) s tegyük hozzá, joggal hagyta ki. Közvetlenül a *Borozó* után kellene következnie. Varjas viszont a *Hazámban* után jelöli ki a helyét. Megokolása: a keltezés adatai nem Petőfitől valók, de minthogy a *Bujdosó* 1842 december 4-én jelent meg az *Athenaeumban*, legkésőbb ez év októberében, talán dunavecsei tartózkodása idején készülhetett, — e megokolás teljesen elfogadhatatlan.

Vagy itt van a *Felköszöntés*. Eredetije annak a levélnek 3—4. lapján található, amelyet Petőfi Szeberényi Lajosnak írt Pápáról november 3-án. De vajjon ebből az következik-e, hogy a verset november 1-én írta? Semmi esetre sem.

Petőfi, amint Szuper Károly nevű színésztársa feljegyzéseiből tudjuk, 1842 november 11-én Székesfehérvárott lépett először színpadra, a *Párizsi naplopó* egyik szerepében. Erről szól Petőfi *Első szerepem* című verse. Keltezése Varjasnál 1842 november, ami november 11-e után-ra helyesbitendő (Ferenczi. *Petőfi életrajza*, I. 270).

A *Könnyeim* című vers azok közé a ritka esetek közé tartozik, amikor Varjas a keltezés megállapításánál a stílust is figyelembe veszi, de sokkal tágabb

körben mozog, semhogy eredménye teljesen megnyugtató lehetne. Azt írja a versről (I. 381.): »Stilusát tekintve a vers 1841—42-ből való, de legkésőbb 1843 elején kellett készülnie, mert 1843 március 14-én Keckskemétről írt levelében Petőfi arra kéri Bajzát, hogy a *Könnyeim* és *Újság* című verseit . . . örökre hagyja ki az *Athenaeumból*. Keltezése Varjas szerint: 1843 február, holott a levélből csak annyi olvasható ki, hogy 1843 márciusa előtt készült s így bátran visszamehetnénk 42-ig vagy akár 41-ig. Hiszen a levélben említett *Újság*-ot (III. 35) Petőfi csakugyan 1841 május 16-áról, Vadasról keltezi. Nem lett volna helyesebb a *Könnyeim*-mel is ehhez az időponthoz igazodni, amikor a vers stílusa is ezt a keltezést javasolja?

Nem világos, hogyan lehetett az *V. Ferdinándhoz* című vers keletkezésének időpontját (1844 november) Petőfi életrajzának alapján meghatározni? (Varjas II. 397).

A *Távozol hát ifjúságom* keltezése Szalkszentmárton, 1846 január. Megokolása: »Minthogy a cenzurára benyújtott kéziratban csupa 1846 első harmadában írt vers van s ez köztük az első helyen áll, valószínű, hogy január elején Szalkszentmártonban készülhetett«. Az a körülmény, hogy Petőfi első helyre állította a költeményt, még nem dönti el a keletkezés időpontját. V. ö. a *Hazámban* című költemény időpontjával adódó problémát.

Elvándorol a madár: ezzel a verssel kezdődik a *Felhők* ciklusa. — Sem e versnek, sem a ciklus következő 65 darabjának a keltezése nem pontos. Varjas azt írja, hogy Petőfi valamennyit 1846. évi költeményei közé sorozza, noha valószínűnek tartja, hogy egy részük még 1845 őszén készült, s az egész ciklust mégis 1846 március 10. előttről keltezi azon az alapon, hogy Petőfi a teljes gyűjtemény kéziratát 1846 március 10-én hozta fel Pestre a kiadónak (II, 358). 1845 ősze s 1846 tavasza között — ez kétségtelen igen bizonytalan időmeghatározás. — Úgy tudom, eddig még senki sem vetette fel azt a kérdést, hogyan viszonylanak a ciklus darabjai egymáshoz keletkezésük időpontja, tartalmuk, formájuk szerint. Most itt lett volna az alkalom e kérdés eldöntésére. Egy ponton mindenesetre segítségére lehetek Varjasnak. Úgy látom, igazolni lehet azt a feltevést, hogy a ciklus első versei valóban még 1845 őszén keletkeztek. A *Remény* és a *Hogy van, hogy azt a sok gazembert . . .* című verset Varjas 1845. október 16—november 25-e közötti időből keltezi. Ha megnézzük ezt a két verset, főleg az első pontosan olyan, mintha a *Felhők*-ből szakadt volna le:

*Mi a remény? . . . förtelmes kéjleány
Ki minden embert egy iránt ö'el.
Ha röpazarléd lecsébb kincsedet,
Az ifjúságot: akkor elhagy, el!*

Sem hangjával, sem formájával nem ütne el a ciklus darabjaitól. S hogy az *Álmos vagyok, Álmaim*, az *Őrütl* milyen közel állnak a *Felhők*-höz, ez régóta közhelyszámba megy a Petőfi-irodalomban. — Varjas azonban ezúttal nem bontja meg a ciklus darabjainak sorrendjét, ami helyes. Viszont azt várnók, hogy a *Remény*-t és a *Hogy van, hogy azt a sok gazember . . .*-t kiemeli hagyományos helyéből. Csakhogy ezt nem teszi. Ezzel szemben a *Tündéralmot* és a *Vajda Péter*-t nem hagyja meg régi szokott jogos helyén, hanem a ciklus elé helyezi, ami teljesen megokolatlan és érthetetlen. Elsősorban ami a *Tündéralmot* illeti. Ennek keltezése Varjas szerint 1846 február 10. Hogyan jutott ezekhez az adatokhoz?

Mindenekelőtt Ferenczi Zoltánra hivatkozik, aki Petőfi életrajzában (II. 235) három egyező gondolat, illetőleg rokon hely alapján megkockáztatja azt a feltevést, hogy a *Tündéralom* egyidőben »termett« a *Hóhér kötelé*-vel. »Tudjuk«, teszi hozzá Ferenczi, »hogy a költő, midőn 1846 február 20-ra magával vitte Pestre a »Hóhér kötelé«-t, egy nagyobb költeményét is felvitte; ez csak a »Tündéralom« lehetett«. Fogadjuk el Ferenczi feltevésének ezt az utolsó részét. De ebből is csak annyi következik, hogy a *Tündéralom* — ha ugyan a *Tündéralom*-ról van szó, — február 20-án már készen állt. Varjasnál azonban ez a február 20-a költemény keletkezésének időpontjává változik. Miért és hogyan, megfejtetlen rejtély.

A *Láttál-e a róna felett?* című vers a cenzúrapéldányban a *Karácsonykor* előtt áll. »Tehát«, írja Varjas (II. 374) »úgy látszik, az 1846. évtől búcsúzó költő hangulatának egy foszlánya«. Noha az *Elvándorol a madár* kezdetével való »rokon érzésből fakadt«, mégsem tartja valószínűnek, hogy a *Felhők* korszakából való. Keltezése: 1846 december azonban nem meggyőző, mert közte s a *Karácsonykor* között úgyszólván semmi nyoma sem a hangulati, sem a nyelvi- formai rokonságnak. Éppen ezért nyugodtan megmaradhatott volna eddigi helyén a *Felhők* utolsó darabjának.

A töredékek között van egy vers (Varjas III, 286), amely a címen (*Az emberiség sorsa*) kívül mindössze egy sorból áll:

A fának lombokat hoz a tavasz,

(Pest, 1847 március).

Mint hogy Petőfi a címet és a sort többször áthúzta, alája pedig más verset írt, a *Világosságot*, Varjas azt hiszi, hogy itt a *Világosságot* első változatának címével, illetőleg kezdő sorával van dolgunk. A *Világosságot* című vers valóban az emberiség jövő sorsával foglalkozik. De éppen 62—3. sora, amelyet Varjas a töredék első sorával egyezett:

(De hátha úgy vagyunk,
Mint a fa, mely virázkodik
És elvirít, ...)

csak arra mutat, hogy rokon gondolat- és képzetkörben járunk. Ennél tovább azonban aligha mehetünk.

A *Tündérekaland* című töredék (Varjas, III. 286) kéziratát állítólag Arany János ajándékozta Kommer Magda egyetemi asszisztens családjának 1865-ben. A kéziratnak azóta nyoma veszett. A töredék keltezésére vonatkozólag Varjas azt a feltevést látja a legvalószínűbbnek, hogy »Petőfi első Arany Jánosnál tett látogatása alkalmával keletkezett« (III, 259.). Keltezése eszerint Szalonta 1847 június 1—10. — Végezzünk egy kis környezet tanulmányt. Első szalontai tartózkodása idején Petőfi a következő verseket írta: *Arany Lacinak*, *Mily szép a világ*, *Sári néni*, a *Csonka tcrony*, a *Gólya*. A *Tündérekaland*-ot egyikhez sem tudnám kapcsolni vagy legalább is valamelyikkel rokonítani. Ellenben második szalontai tartózkodása idején, amely ugyanez év október második felére esik, írta Petőfi az *Arany Jánosnál* című költeményt. Ennek mindjárt első versszakában utalás történik a fővárosra, amelyik a *Tündérekaland*-nak is színhelye:

*Mielőtt ott lennék a nagy kőhalomban,
A fővárosban, hol oly hűsen fúj a szél,
Egyet pihenek még kicsiny hajlékodban . . .*

Ezzel rokonítható a *Tündérkaland* pár sora :

*Hétköznapi-életem fájtató gondjait
Lerázni, a minap kedvem sétálni vitt.
Bolygék a főváros lármás utcáiban . . .*

Bevallom, nagyon szerény konkrét fogódzó, a legjobb esetben csak arra alkalmas, hogy a valószínűségek közül kiválasztuk a viszonylag legvalószínűbbet, amelynek alapján a töredék keletkezésének időpontját 1847 októberére tehetnők.

A *Bányában* című vers keletzése: 1847 május 25., pedig az életrajzi adatok csak annyit árulnak el, hogy Petőfi ezen a napon szállt le a nagybányai bányába (Ferenczi, III. 86.). — A *Majtényi síkon* című verséről Petőfi 1847 június 7-én ezt írja Kerényinek: »Utamról nem sok jut eszembe. Szatmár és Károly között van Majtény. Egy verset írtam az egykori csatatéren.« Lehet-e ezt az adatot úgy értelmezni, hogy Petőfi ott helyben, mégpedig május 30-án írta versét? (Varjas, II. 192).

Az *Életképek* munkatársai 1847 június 25-én emlékkönyvet nyújtottak át Bécsbe költöző szerkesztőjüknek, Frankenburg Adolfnak s aznap este búcsúlakomát rendeztek a tiszteletére. Petőfi *F. A. emlékkönyvébe* című versének tehát ezen a napon már készen kellett lennie. Viszont Frankenburg Adolf emlékkönyvében a vers keletzése április 26. Varjas is ezt fogadja el. Hogyan egyeztethető össze a két adat?

A *Legszebb versem* című költemény kézírata Somogyi József birtokában volt, innen közölte a *Magyar Ujság* 1871-ben. Varjas szerint (II, 383.) 1846-ban vagy talán 1847-ben keletkezett Érdmihályfalván, s végül is 1847 májusa mellett dönt. Nem mondja, milyen alapon :

*Sok verset írtam én már össze,
S nem mindenik haszontalan;
De amely hírem megszerezze,
A legszebb vers még hátra van.*

*Legszebb lesz az, ha majd' in Béccsel
Hazám bosszúja szembeszáll,
S én villogó kardom hegyével
Száz szűbe ezt trom: halál*

A vers új, forradalmi hangot üt meg és sehogysem illik azok közé az egészen más természetű versek közé, amelyek időben közvetlenül megelőzik (*Ha én kedvesemről gondolkodom, Tűz*) vagy követik (*Erdőd, Hol a leány, ki lelkelem röpkülését*). A legjobb esetben a *Majtényi síkon* című verssel volna rokonítható, — Havas a kétesek közé sorolja.

A *Rákóczi* című vers Varjas szerint alighanem Rákóczi halálának évfordulóján, április 21-én készült. Keletzése ennek megfelelően 1848 április 21. (Varjas, III. 333.). Tetszetős föltevés, de még bizonyításra szorul.

1848 július 2-ra hívják össze az új nemzetgyűlést; 4-én tartja első előleges ülését, ünnepélyes megnyitása július 5. Petőfinek a *Nemzetgyűléshez* című verse július 5-én jelenik meg a *Pesti Hirlapban*. Keletzése Varjas szerint július 4. Csakhogy a versből magából nem derül ki, hogy erre a napra rögzíthető a keletkezése.

»Én most Lehelt irom elbeszélő költeményben«, írja Petőfi Aranynak 1848 január 29-én. Varjas 1848 február—márciusáról keltezi a *Lehel* című töredéket, megokolás nélkül. — Nincs jegyzet arról, miért keltezi Varjas a *Tudod midőn először ültünk* című verset pontosan 1848 szeptember 27-ről, az *Élet vagy halál*-t szeptember 30-ról.

Ferenczi írja Petőfi életrajzában, (III. 300.) hogy a költő 1848 október 22-én Nagyváradon át Debrecenbe utazott. A »Nagyváradon át« után zárójelben ezt olvassuk: 1. a »*Ti akácfák a kertben*« című költeményt. Varjas nyilván erre az éppenséggel nem konkrét utalásra alapítja a vers keltezését: 1848 október 22-öt.

A *Csatadal*-t Petőfi 1848 december 8-án küldte meg Pestre rövid levél kíséretében a képviselőháznak, ami azonban még nem jelenti azt, hogy ezen a napon írta, ahogyan Varjas gondolja. — Valószínű, de csak valószínű, hogy Petőfi pontosan január 1-én írta *Ujév napján* című versét.

Az osztrák csapatok január 5-én vonulnak be Budára és Pestre (nem pedig Budapestre!). Ennek visszhangja a *Buda várán újra német zászló*. Keltezése Varjas szerint: Debrecen, január 6—7. Ehhez pontosan tudni kellene, mikor érkezett meg az esemény híre Debrecenbe.

A *Pacsirtaszót hallok megint* keltezése: 1849 március 8. sem nyugszik szilárdabb alapon. Varjas forrása Ferenczi Zoltán, akinek egy határozatlan fogalmazású mondata szerint Petőfi 1849, »hihetőleg« március 8-án Marosvásárhelyről Deésre ment, s útközben Bethlenben írta említett költeményét.

Nem tudom, szavahihető tanu-e — eddig legalább senki sem nézett utána — az a Gesztessy László nevű orvos, aki elbeszéli (*Magyarország és a Nagyvilág*, 1867 606.), hogy Petőfi 1849 április 14-én éjfél után Hátszegen írta *Vajdahunyadon* című versét. Varjas mindenesetre hitelt ad neki, de pontosabb akarván lenni nála, Hátszeget Vajdahunyadra cseréli.

A rendelkezésünkre álló adatokból nem derül ki, hogy a *Goromba tábornokhoz* című vers 1849 május 7-ről és Debrecenből keltezhető, mert Petőfi éppen ezen a napon indult Debrecenből Pestre.

A legproblemátikusabb s régen megoldásra váró eset a következő:

Petőfi első radikális-forradalmi tendenciájú verse, a *Királyok ellen a Március 15.-e* 1848, október 26-i számában jelent meg, a cím alatt e jegyzettel: »E verset még 1844-ben írtam; nem szükség megmagyaráznom, miért hevert mindaddig íróasztalomban, annak is a fenekén.« Havas e jegyzetnek megfelelően az 1844. évi versek között jelöli ki helyét. Példáját követi Vojnovich, Varjas. Mások viszont nem törődve Petőfi állításával, hol 1846-ból (Badics), hol 1848-ból keltezik. Az óvatos Horváth János szerint a költemény nem lehet korábbi 1845 őszénél, mert már a francia forradalom tanulmányozására vall (*Petőfi*, 515). 1845-ben jelent meg u. i. Gaál József fordításában Mignet műve a francia forradalomról, amelyet Petőfi ezidőtájt olvasott. Persze egyikük sem végzett környezettanulmányt. De csak meg kell nézni, — szem előtt tartva Varjas időrendi besorolását, — hogyan viszonylik a *Királyok ellen* az egykorú vagy közelkorú 1844 decemberi versekhez. Sem közvetlen előtte, sem utána még vagy két évig nincsen nyoma hasonló forradalmi pátosznak. Elképzelhetetlen, hogy Petőfi, minden átmenet nélkül pontosan 1844 decemberében a nagykorúvá lett világ nevében a forradalom, a király-ellenesség félreérthetetlen terminológiáját használja s hogy aztán két évig tartó hallgatás után 1848-ban ott folytassa, ahol 1844-ben abbahagyta.

A *Méz és csók* Petőfi zsengei közül való. Salkovics Károly Petőfi pápai lakótársa jegyezte fel több más Petőfi-verssel együtt. Varjas hozzávetőlegesen Pápáról s 1841 november—decemberéről keltezi s megjegyzi, hogy talán későbbi változata a *Fürge méh*-nek, amelyet viszont a kéteshitelűek közé sorol. Ha már most összehasonlítjuk a két szöveget, annyi kétségtelen, hogy az egyik vers változata a másiknak, csak az a kérdés, melyik az ősfoma.

A *Fürge méh*-et az *Erdő szélén* című verssel együtt Petőfi állítólag 1841-ben írta Pozsonyban, az iskolai év kezdetén Kemény János, későbbi kiskőrösi evangélikus lelkész számára, aki a pozsonyi gimnázium önképzőkörének egyik ülésén fel is olvasta őket, mégpedig a maga neve alatt. Így kerültek bele az önképzőkör emlékkönyvébe. Kemény később a két verset lediktálta rokonának, Greguss Ágostnak, aki aztán kiadta őket a *Fővárosi Lapok*-ban (1875). Eddig még senki sem kételkedett a hitelességükben. Nincs is semmi okunk rá. Ezek után egy lépéssel tovább mehetünk. Horváth János hívta fel a figyelmet arra, hogy az *Erdő szélén* s a *Fürge méh* Petőfi népdalköltészetének legelső s »meglehetősen« elszigetelt emléke. De Horváth siet azt, amit egyik kezével adott nekik, a másikkal visszavenni, amikor megjegyzi, hogy a *Fürge méh* — »magyar formájától és népi kifejezés rekvizitumaitól eltekintve« tökéletesen abba a sorozatba tartozik bele, amelynek elején a *Vándor-dalok* állanak. De miért tekintünk el éppen attól, ami a két versben a legfontosabb s ami némi jelentőséget biztosít nekik Petőfi első kísérletei között, s ami annyira elválasztja őket éppen a *Vándor-dalok* típusától, mintha nem is egyazon kéztől származnának? Hiszen Horváth sem talál más »tertium comparationis«, csak azt, hogy Petőfi, mint ott a daruhoz, »úgy itt mindjárt dalkezdetül a méhhez fordul, s mint ott magára, úgy téríti itt kedvesére a párhuzamot, ellentétet pattantva ki a hasonlóból«. Megvallom, többszöri olvasásra sem tudtam itt más hasonlóságot felfedezni, mint azt, hogy a második *Vándor-dal*-ban darusereg húz az égi úton, a *Fürge méh*-ben pedig a méh járja be a ligetet, hogy az első versben a lírai én képviselője a »szerelemforró honából jégsír felé tart«. a másodikban pedig a szeretett lánynak méznél édesebb csókját juttatja a költő eszébe a méh. Nem szívesen éltem az aprólékos elemzés módszerével, de csak így tudom igazolni, hogy a *Fürge méh* nem tartozhatik a *Vándor-dal*-típusba, hogy igenis hiteles Petőfi-vers, hogy úgy amint van. a végleges, későbbi változat, a *Méz és csók* viszont az ősfomat képviseli, — ezért természetesen helyet kell cserélniök egymással. Ha már mindenáron verstípust keresünk, amelyhez a *Fürge méh* legalább metrikailag s népdalszerűségével kapcsolható, itt van a jóval aktívabb, érettebb, de vele egy-rítmusú, egy-szókinsű *Hortobágyi korcsmárosné angyalom*. Azt hiszem, ezen az alapon kell időpontját is meghatározni.

3

Kétes hitelűek

Varjas »Kétes hitelűek« címen mindössze öt verset tart számon, ami Petőfi életművének egészéhez képest nem sok. E versek közül kettőt, az *Erdő szélén*-t s a *Fürge méh*-et, feltétlenül hiteleseknek tartunk. Fent megokoltuk, miért. — Egy másikról, a disztichonokban írt *Sírvers*-ről, Varjas azt írja, hogy Petőfi szerzőségéhez aligha féhet kétség. Eszerint nem tartoznék a kéteshitelűek csoportjába. »De«, teszi hozzá, »a vers szöveghűsége bizonytalan«, s ezen az alapon mégis kéteshitelűnek tartja. A *Sírvers* eredetéről

mindössze annyit közöl, hogy Petőfi Szabó Ferencné kalocsai özvegyasszony kérésére írta, aki férje sírkövére vésette. Egyszóval kétségben hagy aziránt, hitelesnek tartjuk-e vagy sem.

Viszont még kétes formában sincs joga Petőfi nevét viselnie a *Kiért üritsem e pohárt* című felköszöntőnek. Szövege az *Üresen áll már a kancsó*-val közös cím alatt 1847-ben Nagyváradon jelent meg Fehérváry K. Antal *Játékszíni emlényé*-ben. Varjas az *Üresen áll már a kancsó* kezdetűhöz írt jegyzetében helyesen látja, hogy a *Kiért üritsem*-nek aligha lehet Petőfi a szerzője. S tegyük hozzá, hogy még a kéteshitelűek között sincsen semmi keresnivalója, már csak kegyes pietista nyelve, hangja, egész frazeológiája miatt sem, amely annyira elüt a fiatal Petőfi bordalaitól. — De Varjas, miután megállapította róla, hogy aligha származhatik Petőfitől, érthetően módon mégis ugyanonnan, Kecskemétről, pontosan ugyanabból az időből, 1843 januárjából keltezi, mint a hitelesnek elismert *Üresen áll-már a kancsó*-t, amelynek időpontját (1843 január) közvetve azon az alapon határozza meg, hogy Petőfi 1843-ban Kecskeméten együtt színészkedett a *Színházi Emlény* későbbi kiadójával. Hol itt a logikai összefüggés? Hiszen, ha a vers nem a Petőfié, akkor akárki írhatta, csak éppen Petőfi nem, akárhol, akármilyen időpontban, az *Emlény* megjelenése, azaz 1847 előtt, s természetesen Kecskeméten 1843 januárjában is.

Végül itt van az ötödik kéteshitelű vers, az *Ida*. Jellegzetesen Vörösmarty—Bajza-típusú, jellegzetesen önképzőköri ballada Jenő úrfi és egy kéjleány szerelméről, amely a büntanyán kezdődik, a kastélyban folytatódik s az oltár előtt végződik. Ha csak a külső tárgyi kritériumokat tartjuk szem előtt, — s ezt teszi Varjas, — jórésztük mintha a Petőfi szerzősége, azaz a vers hitelessége ellen szólna.

A vers előtörténetéről a következőket tudjuk: Petőfi 1845 április közepe táján Pápán együtt lakott Domanovszky Endre volt selmeci iskola-társával, (a későbbi filozófiai íróval). Ebben az időben írhatta az *Idá*-t. Tekintve hogy akkor s itt Varjas idézem — állítólag nem volt tagja a Pápai Református Képzőtársulatnak, helyette Domanovszky Endre nyújtotta be a maga neve alatt a verset a Társulat egyik pályázatára. Domanovszky el is nyerte s átadta Petőfinek a jutalmul kitűzött két aranyat. Eddig rendben volna a dolog. Ott kezd problem tikussá válni, hogy Domanovszky mint a maga jutalmat nyert művét írta be *Idá*-t a társulat *Érdemkönyvébe*, s nyilván innen közölte a *Tavaszi* című zsebkönyv (Pápa, 1845 184.) szerkesztője, Tarczay Lajos, Petőfi hegelianus tanára, ugyancsak Domanovszky neve alatt. — Petőfi szerzőségére csak 1896-ban mutatott rá Borsos István (I. K. 1896, 424.). A kérdés körül megindult vita azzal zárult, hogy Petőfi szerzőségéhez nem férhet kétség (Varjas III, 362.) — De például sem Vojnovich, sem Horváth János nem vesz tudomást az egésztől. Varjas viszont, úgy látszik, megokoltnak tartja, vagy legalább is nem vonja kétségbe a pozitív eredményt, sőt a külső bizonyítékokat még meg is toldja azzal, hogy az *Erdő szélén* és a *Fürge méh* is más neve alatt került bele a pozsonyi önképzőkör *Érdemkönyvébe*. Ezek után természetesen tartanók, hogy hitelesnek minősíti a verset, de legnagyobb meglepetésünkre meghagyja a kétesek között.

Tekintve, hogy nem lehet közömbös számunkra, vajjon a Petőfi-mű egy új költeménnyel gazdagodik-e vagy sem, ajánlatos közelebbről megnézni a dolgot. Petőfi állítólag azért nem vehetett részt a képzőtársulat pályázatán s azért volt kénytelen a Domanovszky-féle pia fraus-hoz folyamodni, mert

Varjas szerint 1843 áprilisában nem volt tagja a Társulatnak. De hogyan egyeztethető össze ez az állítás azzal a hiteles adattal, hogy Petőfi a kérdéses időben tiszteletbeli tagja volt a Társulatnak. Nem hiszem, hogy a tiszteletbeli tagság eleve kizáró ok lett volna. Erről könnyű volna meggyőződni a Társulat alapszabályaiból. A bizonyítás egyik sarkpontja mindenesetre alaposan megíngott. Továbbá: Petőfinek négy verse a maga neve, Homonnai álnéven két verse. A. B. jelzéssel pedig egy fordítása jelent meg a *Tavaszban*. Tudjuk, hogy amikor elolvasta a *Zsebkönyvet*, a *Pesti Divatlapban* (1845) ironikus hangon köszönte meg a Társulatnak, hogy »szíves volt egykorú gyakorlatait saját neve alatt odaiktatni most, évek multával«. A Társulat iránti hálából a *Tavaszban* második füzetébe majd összeszedi katonakorából megmaradt alexandrinus verseit, »úgyhiszem«, folytatja aztán, »szívesen veendő a t. Társ., miután azok még rosszabbak, mint melyek most jelentek meg«. — Lélektanilag érthető, ha Petőfi ilyen lekicsinylő hangon nyilatkozik fiatalkori kísérleteiről, amelyeket nem vett fel gyűjteményeibe s aligha veszi rossz néven, sőt talán még örül is annak, hogy egyik ilyen kísérlete más neve alatt látott napvilágot. Mert az *Ida* ugyanabban az irreális, képzelt, fejtetőre állított világba vezet, mint a *Tavaszban* Petőfi-versei közül a *Tünődés* és a *Szín és való*, — ugyanaz a szókincs, ugyanazok az asszociációk, stb., úgyhogy például a *Szín és való*-nak vannak sorai, amelyek bátran helyet cserélhetnének az *Ida* megfelelő soráival. Most pedig ejtsük meg az ellenpróbát.

Ügylátszik elkerülte a figyelmet, hogy Domanovszky Endre neve alatt még egy, másik, *Imre király* c. költemény (28—32. l.) is olvasható a *Zsebkönyvben*. Föltehető, hogy ezt valóban Domanovszky írta. Ez is ballada, de nem modern, társadalmi, hanem történeti tárgyú. A legtisztább, legkövetkezősebb Kont-modor. Bizonyos, hogy ezt senki sem fogja elvitatni Domanovszkytól, annyira iskolás, kezdetleges, annyira hiányzik belőle minden, ami akárcsak a leghalványabban emlékeztetne Petőfire és az *Ida*-ra. — Az a meggyőződésem, hogy ezzel a kérdés megoldódott, mégpedig a Petőfi javára: az *Ida* c. vers törlendő a kéteshitelűek sorából s a hiteles Petőfi-versek közé sorolandó.

Apparátus, jegyzetek

Észrevételeim utolsó csoportja, az apparátusra, elsősorban a jegyzetekre vonatkozik.

A magyarázatok és jegyzetek technikája, tartalma, terjedelme szempontjából a modern kritikai kiadások még egy-egy sorozaton belül sem mutatnak teljes egyöntetűséget. Van kiadás, amelynek apparátus-része majdnem olyan terjedelmes, mint a szövegrész, de olyan is van, amely semmiféle magyarázatot sem fűz a szöveghez. Ez a két véglet, amelyen belül annyi a változat, ahány kiadás.

Az igazi tudományos apparátustól mindenesetre elvárjuk, hogy tájékoztasson a szöveg keletkezésének időpontjáról, vagy kialakulásáról, azokról a tárgyi, személyi, történeti-ideológiai vonatkozásokról, amelyek a szöveg megértését szolgálják, a szövegben eszközölt módosításokról, a kéziratoknak, változatoknak egymáshoz való viszonyáról.

Varjas azután, hogy beszámolt az új Petőfi-kiadás előzményeiről, munkamódszerének szempontjairól, az apparátus technikájáról, azt írja, hogy »az egyes kötetek jegyzetei csak szövegkritikai vonatkozásúak«, amit

nem tudunk összeegyeztetni az első kötet jegyzetei elé írt Előszó következő mondatával: »a kritikai kiadás főként tudományos célokat szolgál, de tekintettel van az olvasók és érdeklődők széles rétegére«. Igaz, ugyanakkor kilátásba helyezi, hogy a »Petőfi műveinek történetével kapcsolatos jegyzeteket és legszükségesebb magyarázatokat a kiadás végén külön kötetben« teszi közzé. De úgy látszik, ő maga sem akar addig várni.

Mert ha abban a tudatban kezdjük olvasni a jegyzeteket, hogy bennük kizáróan szövegkritikáról lesz szó, hamarosan meg kell állapítanunk, hogy ezt az alapelvet a szerkesztő csak elméletben tartja kötelezőnek magára nézve, a gyakorlatban azonban nem. Mi nem azt kifogásoljuk, hogy Varjas nem szorítkozik szigorúan szövegkritikai jegyzetekre s hogy emellett tárgyi magyarázatokat is ad, hanem, hogy eljárásában sem nem elég következetes, sem nem elég exakt, hogy nem látni tisztán, tulajdonképpen kinek szólnak magyarázatai, a szakképzett olvasónak-e, ebben az esetben néha többet mond a kelleténél, vagy a szélesebb rétegeknek-e, ebben az esetben sokszor kevesebbet mond a kelleténél. Máskor pedig semmit sem mond, s így teljesen kielégítetlenül hagyja mind az egyik fajta, mind a másik fajta olvasó szükségleteit.

Hogy mindjárt az elején kezdjük:

K. . . Vilmos barátomhoz című vers megértéséhez például feltétlenül tudni kell, hogy Petőfi Kupis Vilmoshoz írta, akivel együtt katonáskodott, de viszont sem itt, sem később nem történik egyetlen rövid utalás Petőfi katonáskodására. — Vagy: vajjon, ki tudja ma a szakemberen kívül, ki volt Pákh Albert, ha csak annyit tud meg róla, hogy Petőfi hozzá írta a *Végszó* . . . hoz című versét, stb.

Valóban helyes volt megemlíteni, hogy Petőfi 1844 tavaszán Dunavecscén Nagy Páléknál lakott, »minthogy a szülői házban nem volt megfelelő szoba a számára« s hogy Petőfi házigazdájának lányához írta a *Zsuzsikához* c. két verset (Varjas, I, 388, 389); helyes volt, részletesen kommentálni a *Védegyleti dal*-t (Varjas, I, 395), hiszen ez a magyar iparosodást propagáló fontos mozgalommal foglalkozik; helyes volt beszámolni arról, hogy a pesti ifjúság 1844 november 15-én éjjeli zenével tisztelte meg e mozgalom lelkes pártfogóit, Batthyány Lajosné Zichy Antóniát és Károlyi Györgyné Zichy Karolinát (Varjas I, 396); helyes volt megmagyarázni, mi volt s mikor tartotta első közgyűlését a »Gyülde« nevű reakciós ifjúsági egyesület, noha mindennek semmi köze a szövegkritikához; Adorján Boldizsárról megírni, hogy maga is irogatott költeményeket és novellákat, de hogy néhány év múlva teljesen elhallgatott (Varjas, I, 407), vagy Plachy Vilmárról, hogy Steller Antal losonci ügyvéd menyasszonya volt (u. o.), hogy Weisz Rozália később Kemény Gábor nógrádi szolgabíró felesége lett (u. o.), hogy T. M. kisasszony azonos Térey Marival, Szendrey Júlia barátnőjével (Varjas, II, 372), E. R. kisasszony Erdélyi József debreceni tanár lányával, Rózával, K. J. kisasszony pedig Erdélyi Róza barátnőjével, Király Janka, későbbi Sámi Lászlónéval (II, 373), hogy O. B. kisasszony Olchváry Berta Petőfi szatmári ismerősének, Olchváry Mihálynak egyik lánya volt. Mindezt megokoltunk és természetesen találjuk, viszont megokolatlannak találjuk s nem értjük, miért maradnak egy betű jegyzet vagy magyarázat nélkül a Kerényi Frigyeshez, a Vachott Sándorhoz, az Egressy Gáborhoz, a Kazinczy Gáborhoz, az Orlay-Petrich Somához, Szemere Pálhoz, a *Honderűhöz* írt, a *Tintás üveg* című versek, stb., stb. Lehetséges, Varjas abból a feltevésből indul ki, hogy a rájuk vonatkozó adatok csak a szakembert érdeklik, ez pedig amúgy is ismeri mindet.

vagy, hogy teljesen közömbösek a versek keltezése szempontjából. Föltesszük, hogy az iparpártoló grófnőknek adott éjjeli zene, a »Gyüldé«-ről adott magyarázat nem öncél, azt is tudjuk, hogy a hozzájuk tartozó versek időpontjának meghatározásához volt szükség rájuk, de azt hisszük, éppen olyan kevésbé lett volna öncél közölni, mi volt a Petőfi első szerepe (*Első szerepem*, Varjas, I, 380), vagy, hogy mikor létesült az első magyar vasút (*Vasúton*, Varjas, II, 398), hiszen ez van olyan fontos mozzanat a magyar iparosodás történetében, mint a védegyletek megalakítása, hiszen így a szóbanforgó versek időpontját is exaktabban lehetett volna meghatározni. — Megtudjuk Csapó Etelka közelebbi adatait, Mednyánszky Bertáról azonban mindössze annyit, hogy Petőfi hozzá írta a *Szerelem Gyöngyei*-t, de pl. semmit arról, ki volt, mikor és hol élt.

S itt most fel kellene sorolnom mindazokat a verseket, amelyek, ha Varjas következetesebb, nem maradhattak volna tárgyi magyarázat vagy életrajzi utalás nélkül. Ilyenek pl.: *Eger mellett*, *Egri hangok*, *Egy telem Debrecenben*, *Zöld Marci*, *Bányában*, *Széphalom*, *A majtényi sikon*, *A munkácsi várban*, *A régi jó Gvadányi*, stb., stb.

Külön foglalkozom a *Vajda Péter halálára írt* vers jegyzetével (Varjas, II, 358.). Már csak azért is, mert nem kívánatos, hogy a polgári irodalomtörténet Vajda Péter-legendája egy újabb változattal gazdagodjék. Már pedig Varjas jegyzetében egy ilyen új változat termékeny csiréit és lehetőségeit látom. — Idézem a jegyzetet: »Vajda Péter, a nagy természetrajongó, az 1840-es évek haladó írói közé tartozott. Sóvárogva várta a forradalmat, amely elsöpri a feudális Magyarországot. Szarvasi diákjai előtt tartott szabadszellemű előadásai miatt vizsgálatot indítottak ellene. Elkéseredésében 1846 február 10-én öngyilkos lett.«

— Kétségtelen hogy Vajda Péter a magyar irodalomnak emberileg, etikailag legtisztább, legkövetkezetesebb jelenségei közé tartozik. Ez tükröződik pl. »Érkölcsi Beszédei«-ben, amelyeket eleinte diákjai, később diákokból és felnőttekből álló nagyobb közönség előtt tartott. Viszont ideológiailag, politikailag sohasem jutott el a tisztaságnak és következetességnek arra a fokára, amelyre pl. Petőfi, akivel sok rokon vonása van. Elég itt prózai himnuszaira, elbeszéléseire, történeti regényére, a *Túrcaai Bendé*-re, drámáira hivatkoznunk, amelyekben a rousseauizmuson kezdve a buddhizmusig és saint-simonizmusig minden együtt található. Élete vége felé úgy látszik a keresztény szocialista Lamménais-hez közeledett. (Lamménais -val való kapcsolatait most nyomozza Révész Imre akadémikus). — Nem szeretnék reménytelen, végnélküli vitát kezdeni Vajda Péter forradalmiságáról. Magatartásában már származásánál fogva is sok a plebejus-lázadó vonás, amelyeket sérelmei, az európai forradalmi mozgalmak, olvasmányai egyre jobban kifejlesztettek és tudatosítanak benne. Ellensége minden politikai elnyomásnak, kizsákmányolásnak s így természetesen a feudális rendszernek is. Valóban várja a forradalmat, de mint más vonatkozásban, itt sem jut tovább, csak az utópista rajongásig, egy határozatlan szabadság-kultuszig, a legjobb esetben a forradalom apokaliptikus látomásáig, amellyel éppen *Érkölcsi Beszédei*-ben találkozunk, de a sok kép és hasonlat között elvész minden konkrét politikai koncepció.

Varjas szerint Vajda elkéseredésében öngyilkosságot követett el. Magam is sokat foglalkoztam Vajdával. Róla szól egyik korai dolgozatom. Ismerem az egész Vajda-irodalmat, Ballagi Mór emlékbeszédén kezdve Széchy Károly Vajda-életrajzáig s Kemény Gábor tanulmányáig, de sehol semmiféle adat

nem erősíti meg ezt az állítást, amely tudtommal itt és most bukkan fel első ízben.

Mi a történeti valóság?

A helytartótanács 1845. július 18-án kelt átiratával fölszólította az ág. ev. egyház egyetemes felügyelőségét, indítson vizsgálatot Vajda Péter ellen az *Erkölcsei Beszéd* tartalma miatt. A vizsgálat azonban sehogysem akart megindulni, s ha le is folytatják, a közhangulatból ítélve és a kortársak tanúsága szerint, minden bizonnyal Vajda felmentésével végződik. Mint a hozzá közelálló Karacs Ferencné írja¹: Vajda jóízűen nevetett a komédián. Tovább tanított és szónokolt a szarvasi templomban, — tehát semmi oka sem lehetett az öngyilkosságra, — 1846 elején azonban lázas betegségbe esett és február 10-én meghalt. Halálát siettetten ügyetlen kezelőorvosa, aki egyre újból meg újból eret vágott rajta, hogy csökkentse lázát. Így keletkezhetett az a mendemonda, hogy ellenségei tétették el láb alól Vajdát, de ennek éppen olyan kevés az alapja, mint a Vajda Péter öngyilkosságáról szóló frisskeletű legendának. A legendák kialakulásának lélektanához tartozik a következő: amint mondtuk, a Vajda-irodalomban leghalványabb utalás sem történik az öngyilkosságra; legkitűnőbb s legöregebb szakembereink sem tudtak róla eddig, de amikor néhányuk előtt fölvettem az öngyilkosság lehetőségét, abban a pillanatban úgy rémlett nekik, mintha már hallottak volna róla, csak a hírgazdáját nem tudták adni.

Minden legendának, akár kialakulófélben van, akár befejeződött a kialakulása, csak úgy olthatjuk ki az életét, ha szembesítjük a valósággal és a tényekkel. Ehhez a marxista módszerhez folyamodtam én is. Levélben megkerestem a szarvasi evangélikus egyházközség lelkészi hivatalát, állapítsa meg a hivatalos iratokból Vajda Péter halálának körülményeit. Székács Sámuel igazgató lelkész azonnal válaszolt. Leveléből idézem a következőket: »Utána jártam olyanoknál, akik kapcsolatot tartottak fenn azzal a nemzedékkel, akik személyesen ismerték Vajda Pétert. Így többek között beszéltem dr. Nádor Jenő gimn. igazgatóval, aki jeles Tessedik-kutató, történész. Határozottan azt állítja, hogy Vajda Péter természetes halállal távozott az élet Istenéhez. Nádor Jenő dr. ezt hitelesen állíthatja, mert fiatal korában ismerte Benka Gyulát, a szarvasi gimnázium volt híres igazgatóját, aki viszont személyesen ismerte Vajda Pétert. Benka Gyula szerint Vajda Péter nagy természetbarát volt. Sokat barangolt a téli hideg napokon Szarvas havas tájain. Valószínűleg ilyen körülmények között fázhatótt meg és gyenge tüdeje nem bírta legyőzni betegségének kórokozóit és tüdőgyulladásban halt el. — Természetes halálát azonban mindenek felett bizonyítja a szarvasi egyházközség halotti anyakönyve, mely a halálnak okaként a »forroláz vérköpéssel« diagnózist állapítja meg. Ezért csatolom e hiteles bejegyzés kivonatát ezen igénytelen soraimhoz. Úgy hiszem ezen dokumentum fényt derít a felvetett kérdésre Vajda Péter halálát illetőleg.« — Azt hiszem, hogy Székács levelének adatai már magukban is rácáfolnak a legendára. De, hogy az utolsó kételyt is eloszlassuk, közöljük a leghitelesebb cáfolatot, Vajda Péter halotti levelét:

¹ Idézi Széchy Károly, *Vajda Péter élete és művei*, Budapest, 1892, 209.

KIVONAT

a szarvasi ág. hitv. ev. keresztyén egyházközség anyakönyvéből.
V. kötet, 157. lap.

Húsznyolcszáznegyvenhat (1846) évről.

— Folyószám : 61. — Halálozás ideje : 1846 februárius 10. — Eltemetés ideje : 1846 februárius 12. — A holtinak neve, jelleme, kora, születési és volt lakhelye : *Vajda Péter* 37 éves, oktató a szarvasi főiskolában, a M. T. Társaság lev. tagja. — Halálnak oka : forroláz vérköpéssel. — A halott szülői : *Vajda Péter*. . . . . Az eltemető egyházi személy neve : Mikolay, Bloch, Chovan Sámuel. — Házastárs : *Papp Katalin*. . . . .

Hogy ezen kivonat az eredetivel szóról-szóra megegyezik, az egyház pecsétjével és sajátkezű aláírással bizonyítom.

Szarvas, 1951. november 6.

p. h.

Székács Sámuel s. k.
ev. igazgató lelkész.

Petőfi politikai, forradalmi, történeti-ideológiai versei ma természetesen nagyobb nyomatékot kapnak, mint bármikor, aminek a jegyzetekben is kifejezésre kell jutnia. Itt Varjas is következetesebben jár el, tudja, hogy nem szabad beérnie puritán szövegkritikai megjegyzésekkel, következetesebben jár el, de még mindig nem elég következetesen.

A *Nagyszombati csata* pl. a szabadságharc egyik legvéresebb csatája. De a róla szóló töredékes vershez írt jegyzetben a címen kívül semmiféle adat vagy utalás (Varjas, III. 361.). — Varjas közli a Petőfi–Vörösmarty víta egész anyagát, noha ez nem érinti a Vörösmartyhoz írt költemény szövegkritikai problémáit. Feltétlenül helyes és szükséges volt megvilágítani a nyakravaló-pör hátterét, bemutatni a goromba tábornokot, viszont egyetlen konkrét adat nem tájékoztat Petőfi katonai szerepéről a szabadságharc alatt.

— Van eset, hogy a jegyzet többet mond a kelleténél, vagy olyat, ami magától értetődik s feleslegessé tesz minden kommentárt, máskor pedig a fogalmazása nem elég exakt.

Az *Olaszország* c. vers elejétől végig az olasz szabadságharcosokat ünnepli, ezért felesleges volt ezt a jegyzetben is megismételni (Varjas, III. 329.). — A *Székelyekhez* c. vers megértéséhez elegendő lett volna e mondat : »Petőfit szeptember végén a kormány Székelyföldre küldte, hogy a székelyeket fegyverbe szólítsa« (III. 344.). Ezzel szemben a vers szövegében nincsen tény vagy vonatkozás, amely szükségessé tenné a második mondatot : »Petőfi azonban a románok zavargása miatt nem jutott el a székelyek közé.« — Nincs jegyzet Petőfinek Bemhez való viszonyáról, noha három verssel kapcsolatban három ízben is alkalom kínálkozik rá. (S vajjon ki tudná magyarul nélkül, kapásból megfejteni az »Osztrólenka véres csillagá-t?«). — A *Palota és kunyhó* ideológiai-történeti hátterét csak akkor értjük meg igazán, ha tudjuk, hogy Chamfort-tól származó első alakjában (»Guerre aux châteaux — Paix aux chaumières« Háború a palotáknak — békesség a kunyhóknak) — a francia forradalom néphadseregének egyik jelszava s 1830–49 között igen elterjedt szállóige volt (Büchner, Herwegh, stb. Eötvös érzelmes, romantikus *Vár és kunyhó*-ja nem tartozik ebbe az összefüggésbe.) — Petőfi történeti családfája, a *Halhatatlan lélek*, is rászolgált volna legalább egy olyan rövidre szabott jegyzetre,

mint pl. a *Tanító* c. vers, amelyről azt olvassuk (III. 328.), hogy »alig lehet személyhez kötni, s hogy egyesek Petőfi aszódi tanítója, Koren István karikatúrájának véglik.« — (A *Lenkei százada* c. vers jegyzetéhez a következő szövegkritikai megjegyzésem van: »a Württemberg-huszárezredben« a Württemberg t-je megkettőzendő!).

A kezdő Petőfinek van egy tizenhét versből álló, kiadásra szánt, de külön soha meg nem jelent füzet (Első kiadása: Budapest, 1922. Sajtó alá rendezte Rexa Dezső; a versek már előbb a Havas-féle kiadás függelékében). Címe: *Lanc' versei*, legalábbis így olvasták Petőfi eddigi életrajzírói és kiadói. A *Lanc'* szó értelmén mind a mai napig alig ütközött meg valaki, de megmagyarázni sem tudta senki (Rexa Dezső a »lanc'« szót a landsknecht állítólagos régi magyar megfelelőjével egyeztetette, ami azonban teljesen valószínűtlen). Varjas szerint a helyesen olvasott cím: *Lant versei*.* A »lanc'« valóban értelmetlen, a »Lant« feltétlenül értelmesebb, de a »Lant versei« cím sem nagyon világos, ha csak azt nem jelenti, »Líra« versei, lírai versek — a lant számos XIX. századeleji verskötet emblémája —, de erre az erőltetett magyarázatra nyilván Varjas sem gondolt. — Viszont azt hiszi (III. 352.), hogy egyesek talán azért olvasták a füzet címét »Lanc' versei«-nek, mert — idézem: »Petőfi ezidőben a c-t még gyakran németesen írta«. Bevallom, most még kevésbé értem az egészet. A németben tudvalevőleg két c-betű van: a c, amely önállóan soha, hanem csakis h és f-val kapcsolatban fordul elő és az ç. Varjas nyilván az elsőre gondol. Ha pedig erre gondol, akkor ezzel csak azokat igazolná, akik a versesfüzet címét »Lanc' versei«-nek olvasták. — Úgy tudom, eddig még senkinek sem jutott eszébe azt állítani, hogy a *Lanc'* szó Petőfi költői álneve. Ezért nem értjük, miért cáfol Varjas olyat, ami nem szorul cáfolatra. »Ennek ellenére sem valószínű«, — írja, »hogy Petőfi, aki a magyaros hangzású színészi és írói neveket kedvelte, (Borostyán, Sólyom, Homonnai, Rónai, stb.) az értelmetlen *Lanc'* nevet választotta volna.« Végül: a teljes bizonyosság kedvéért meg kellene nézni Petőfi első kézírataiban, hol jelöli a magyar t-hangot német c-val. — A versesfüzetet 1841 őszén írhatta össze Petőfi. Az első közelkorú vers, amelyben a »lant« szóval találkozunk, az *Ideál*, ennek kéziratában világosan, féreérthetetlenül *lant* van!

Ha egyre újból meg újból azt látjuk, hogy a szövegkritika megszűnik az egyetlen mérték- és irányadó szempont lenni, joggal felvethetjük a kérdést, hogyan maradhattak minden jegyzet nélkül az olyan korszakos versek, amilyen a világirodalom egyik legszebb saint-simonista verse, *A XIX. század költői*, vagy a *Homér és Osszián*, amely a művészet legmagasabb fokán fejezi ki két világkép, két művészi elv, a klasszicizmus és romantika dialektikus ellentétét. Természetesen nem arra gondolunk, hogy a jegyzetek göngyölkés fel a saint-simonizmus vagy a Homér—Osszián-ellentét egész irodalomtörténeti sorsát, első klasszikus megfogalmazóin H. Blairen s Herderen kezdve Arany Jánosig. De a versek jelentőségéhez képest mindenképpen elkelt volna egy-egy rövid magyarázó-mondat, a Homér és Osszián esetében legalább annyi, hogy *Petőfi is fordított Ossziánból*.

Sajnos, ezzel még mindig nem tehetünk pontot észrevételeink után. Tudományos közvéleménykutatást folytattam, hogy megtudjam, mi a *freskoritornell* és a *triolet*. A válaszokból kiderült: mindenki tudja, hogy Petőfi

* A »Lant« olvasatot már Vojnovich Géza is javasolta (B. Szemle, 1923). Cikkére Pándi P. figyelmeztetett.

két verséről, néhányan azt is tudták, hogy két román eredetű formáról van szó, amelyet a romantika hozott forgalomba. A freskoritornellel azonban nem boldogult senki. Már Havas sem tudott mihez fogni vele. Horváth János Pötöfi-könyvében Heine Fresko-szonetteire utal, de ezt a nyomot nem követi tovább. A kor szóhasználata szerint t. i. a fresko a. m. burleszk, torz, különös. Heinének is van egy burleszk-szonettje. Freskoritornell eszerint annyi, mint furcsa, tréfás r. — Látnivaló, milyen megokolt lett volna ebben az esetben is a magyarázat.

De vajjon a *Deákpályám* (Diligenter frequentáltam) makkaroni jellege nem állítja hasonló kérdés elé, mégpedig nemcsak a széles olvasóréteget, anélkül, hogy feleletet kapna rája? A Carmen lugubrét sem ártott volna megmagyarázni.

A *Nép nevében* eredeti címe »Misera plebs, contribuens.« Jegyzet nem utal rá. — az *Okatootaiá* nem kitalált név, ahogy gondolnók, hanem létező óceániai sziget neve. — (A *Czakó temetésén* c. költeményhez: Czakó 1847 december 17-én barátai körében . . . pontosabban: a *Pesti Hírlap* szerkesztőségében lőtte agyon magát. L. Varjas, II. 398.)

Van pongyolaság és következtelenség a Petőfi versfordításaira vonatkozó jegyzetekben is.

A pápai *Képzőtársaság Érdemkönyve* a fiatal Petőfinek négy németből készült fordítását őrizte meg. (A versek szerzői: Heine, Schiller, Matthisson, [így helyes s nem a Mathisson-változat, kétszer is] és M. Claudius.) A következtelenséget abban látom, hogy Varjas fölöslegesnek tartja közölni a versek német címét, ahogyan nem közli a H. Moreautól fordított francia vers címét sem, holott pl. Shelley, G. Moore verseinek s egy másik Heine-versnek az esetében ezt nem tartja fölöslegesnek. Következétesen mellőzi a lefordított költők keresztnevét, s az sem helyes, hogy Béranger-t kivéve adósnak marad minden rájuk vonatkozó tájékoztató adattal. Természetesen csak elírás, persze nem a legszerencsésebb elírás, hogy a *Hazatérést*-t először (helyesen) Heinének, egy másik helyen pedig (Varjas, III. 356.) Schillernek tulajdonítja. (Az eredetiben különben a Heine-vers címtelen, a »Hazatérés« — *Heimkehr* — a *Dalok Könyve* egy ciklusának közös címe.)

Béranger-nak öt versét fordította Petőfi. Nyilván ez a szám s a tisztelet, amellyel Petőfi Béranger iránt viseltetett, bírta rá Varjast arra, ami csak helyeselhető, hogy legalább egy sorban jellemezze a két költő viszonyát s közölje a lefordított versek francia címét, kivéve az utolsóét, azzal a megokolással, hogy a fordítás eredetije ismeretlen. Ezt az eredetit Havas óta valóban hiába keresték. Pedig a keresett eredeti megvan s a címe: »Stances de Béranger aux mânes de Manuel sur la révolution de février« 1848. (I. Földvári Erzsébet Klára, *A magyar Béranger-kultusz*. Pécs, 1936, 38.)

Végül Petőfi négy verse — az *Ivás közben*, a *Vándorélet*, a *Hattyúdál-jéle*, a *Végszó*-hoz . . . — első közlése helyén jelmondatokkal jelent meg. — Varjas a két utolsó vers jelmondatát megemlíti, illetőleg idézi, a két elsőét azonban mellőzi, ami nyilvánvalóan megint csak következtelenség.

Mielőtt befejezném bírálatomat, szeretnék — éppen az apparátussal, elsősorban pedig a jegyzetekkel kapcsolatban még néhány elvi kérdést felvetni.

Jól tudom, hogy itt nem lehet szó sematizálásról. Ésetről-csetre a szöveg természetesen, kora, formája szabja meg az apparátus természetét. A *Halotti beszéd* más apparátust követel, mint Balassi Bálint, Arany mást mint Balassi. De azt hiszem, kell lennie valamilyen határnak vagy mértéknek, amelyet

tiszteletben kell tartania minden kiadás szerkesztőjének, amely arra figyelmeztesse, hogy valóban költői szöveg s nem a *Halotti beszéd* van előtte. Itt természetesen elsősorban az Akadémia kiadványaira gondolok. Az apparátus nem lehet sem adattár, sem feltevések gyűjtőhelye, de puritán szövegkritikai megjegyzésekre sem szorítkozhatik, ami — s ezt éppen Petőfi-kiadásunk példája mutatja — a gyakorlatban úgysem valósítható meg. Azt sem tartom éppen szerencsésnek, — hogy külön, mintegy függetlenített kötet tartalmazza majd az apparátust.

Azzal is tisztában kell lennünk, hogy a mennyiségi teljesség a pozitivisták kutatás fikciói közé tartozik. Ha már mindenáron filologizálunk, rá akarunk mutatni egy-egy vers forrására vagy mintájára, azt hiszem, elegendő rögzíteni a kutatás végső, megbízható eredményét s felesleges beszámolni a kutatás minden részleteredményéről (De erről más összefüggésben).

Összegezem megjegyzéseimet:

Lehet, hogy aprólékos, pontoskodó voltam, de tettem ezt azért, mert tudatában vagyok annak a felelősségnek, amellyel népünknek, Petőfinek s az Akadémiának tartozunk. Mert a Petőfi-kiadásnak, amely az Akadémia nevét viseli, olyannak kell lennie, hogy minden későbbi kiadásnak alapjául szolgálhasson. S ez vonatkozik nemcsak a szövegre, amelyről már megállapítottam, hogy gondozása — már amennyire ellenőrizhettem — kifogástalan, hanem a legjelentéktelenebb jegyzetre is.

Megjegyzéseim egy része vitatható, de mindenesetre ez a részük is megvitandó. Az esetek nagy részében azonban — azt hiszem, — vitathatatlan tényekről van szó, s mi nem helyezkedhetünk arra a kényelmes idealista álláspontra: annál rosszabb ez a tények szempontjából.

Turóczi-Trostler József

A MAGYAR HELYESÍRÁS SZABÁLYAI

Kilencedik, átdolgozott és bővített kiadás. Bp., 1950.

I.

Gyakorlati téren a nyelvtudomány elsősorban bizonnyal a helyesírás és a nyelvhelyesség szabályozásával szolgálhatja a társadalom mindennapi munkáját. S valahányszor a normákat megállapító szaktudósok elzárkóztak a tömegek reális szükségleteinek a megismerése és figyelembevételére elől, mindig szakadék állott be a hivatalos szabványgyűjtemények meg az általános nyelvszokás, illetőleg a valóságos helyesíró gyakorlat között — s a harcból az élet, a haladás, a gyakorlatilag is helyes került ki győztesen. Gondoljunk csak az ikes igeragozást erőltető stílusbanok vagy a *cz*-t védő helyesírási szabályok sorsára! Másfelől azonban: bár a helyesírást nem pusztán nyelvtudományi szempontok irányítják (részben a nyelvhelyességet sem), az írásgyakorlat meg a művelt tömegek nyelvszokása is könnyen holtvágányra szaladt, ha nem kapta meg a szükséges segítséget a nyelv életének, rendszerének leghivatottabb ismerői részéről. Egyetlen művelt nép sem nélkülözheti az egységes helyesírás és a nyelvhelyesség jól megfontolt irányítását. Ma már csak mosolyoghatunk MÜLLER MIKSAÉK elképzelésén, hogy t. i. a nyelv tőlünk független életet élő, külön organizmus, s «éppen úgy gondolhatnánk arra,